

Jaroslav Madlafousek - Laudatio ad honorem.

9. května 2007 se dožívá 85 let PhDr. Jaroslav Madlafousek, CSc, experimentální psycholog a jeden z prvních etologů v Čechách. Životní výročí je chvíle k zamyšlení nad bilancí i poselstvím jeho životní pouti. Tři momenty se rýsují, přemýšlím-li o jeho činnosti: výzkumné zaměření, styl práce a osobnostní rysy. Jsou to aspekty, které se vzájemně prolínají a jsou příkladem i výzvou pro jeho žáky i následníky.

Nejprve osobní vzpomínku. Když jsem přišel v r. 1949 do Prahy studovat psychologii, hledal jsem poučení i mimo posluchárny. Prof. Doležal mne poslal za jakýmsi dr. Madlafouskem do Ústavu lidské práce, od kterého se mohu mnohé naučit. Setkal jsem se s vysokým mužem, který se zabýval experimentálním rozborem pracovních křivek. Ochotně mne zasvětil do problematiky a záhy jsem pochopil, že experimentální výzkum je činnost, která si vyžaduje nejen myšlenkové úsilí, čas a trpělivost, ale i opakované zkoušení nových cest. Madlafousek s naprostou samozřejmostí mně vyložil svá „tajemství“, učil mne zpracovávat data, počítat klouzavé průměry, analyzovat různé křivky, zkoušet různé formy Bourdonova testu a hledat v literatuře poučení. Opakovaně jsem dostával lekce z důkladnosti či neustálé kritičnosti i k zdánlivým samozřejmostem. A to jsem prožil ještě mnohokrát. Samozřejmost sdělování poznatků i vlastních zkušeností bylo velkou lekcí pro pochopení stylu odborné práce.

Po gymnasiálních letech byl Madlafousek zdržen válkou v dalším studiu a teprve ve 23 letech měl možnost zapsat se na filosofickou fakultu v Praze. V psychologii na něj působil hlavně prof. Stavěl svými výklady o instinktivním chování a rozsáhlými původními studii o proměnlivém chování larev mravkolva. Stavělovy věcné a terminologicky vytríbené výklady mu vyhovovaly, i když mnohá mentalistická východiska se mu nezamlouvala. Problematika instinktů se mu stala životním tématem. Objevil etologickou literaturu – raného Lorenze, Tinbergena či Baerense a řadu dalších autorů kolem časopisu Zeitschrift für Tierpsychologie. Kdo je tehdy u nás znal kromě něj a PhDr. Láta?

Madlafousek původně získával experimentální zkušenosti při sledování výkonnosti člověka, zvládal vytvářející se statistické techniky v psychologii i obecnou vědní metodologii při plánování výzkumů v duchu tehdy se rozvíjejícího se logického pozitivismu, u nás prakticky neznámého. Rozeznával slabiny tradiční introspektivní psychologie i mechanického testování zjednodušenými a mnohdy neprověřenými dotazníky a z nich odvozovaných, často ukvapených závěrů o osobnosti člověka. Po poměrně krátké epizodě na katedře psychologie přešel do Ústavu krevního oběhu v Krči, kde se otevřela možnost zkoumat na zvířecím modelu nervové mechanismy, řídicí činnost krevního řečiště.

A opět osobní vzpomínka. V době Madlafouskova působení na katedře psychologie jsem navštěvoval jeho přednášky (Člověk a prostředí), které byly naplněny mnoha poznatky z etologických výzkumů, vykládaných s nadhledem i s patřičnou kritičností. A druhý výcvik: každou chvíli přišel ráno s informacemi o literatuře – co četl, co se dověděl, jak získané poznatky hodnotí a většinou s výzvou „To byste si

měli přečíst“. V suchopáru tehdejší psychologické dostupné literatury to byly nové objevy, inspirace i motivace.

Z Krče odešel nedobrovolně v r. 1956 a vzniklo obtížné „kádrové vakuum“. Odvážně je vyřešil MUDr. Skála, který ho s naprostou samozřejmostí přijal do léčebny v Lojovicích, kde se dlouhodobě léčili chroničtí alkoholici. A nebyl by to Madlafousek, kdyby se při náročné denní praxi nepokoušel aplikovat etologické koncepty na chování pacientů. Z té doby pochází jeho studie o „pijácké partě“, její zákonitosti i vlivu na jedince.

Od r. 1959 nastoupil do vznikajícího Výzkumného ústavu psychiatrického, kam jej prosadil jeho dlouholetý spolupracovník MUDr. K. Freund. V Bohnicích se rozvinul Madlafouskův široký rozhled po tématice sexuálního chování. Nespokojil se s tradiční psychiatrickou terminologií ani se zjednodušenými modely zvířecího chování v laboratorních podmínkách. S řadou spolupracovníků vytvářel postupně celý blok výzkumných projektů, propojených teoretickým zázemím i promyšlenou metodologií. Sledoval systematicky sexuální chování potkanů a to vždy v páru, kdy experimentálně měnil vyladění samičky a detailně analyzoval různé projevy chování samečka. To byla tehdy naprostá novinka ve světovém písemnictví. Zároveň uvažoval o odlišném chování osob se změněným sexuálním chováním a hledal jeho příčiny s využitím etologických konceptů. Jako třetí pohled navrhl původní metodiku systematického sledování prvních signálů a úvodních aktivit partnerského sblížení (dvoření) mladých jedinců. Řada jeho studií vyšla v renomovaných světových časopisech a byla hojně citována. Celková bibliografie by obsáhla několik stránek a byla již hodnocena v minulosti mnoha odborníky. V české literatuře je dodnes unikátní úvaha Sexuální chování jako komunikační proces, jímž se realizuje systém dílčích motivačních stavů (spoluautoři Žantovský, Hlišák, Kolářský).

Ze svých výzkumů odvodil teorii hierarchické struktury dílčích a neustále proměnlivých motivačních stavů. Při tom nezůstával uzavřen za zdí léčebny, často přednášel na odborných fórech a docházel do transdisciplinárního semináře, který se konal pod vedením prof. Katětova na matematicko-fyzikální fakultě UK. Za 30 let existence tohoto fóra, které bylo svobodným centrem debat odborníků z různých disciplin, přednesl podle svých záznamů kolem 30 původních referátů a mnohokrát zasahoval do debat.

Do jeho činnosti však opět zasáhla vnější moc. Po změně vedení Výzkumného ústavu psychiatrického, které nemělo zájem o „podivné teorie“, odešel do důchodu. Pokračoval ve studiu a pustil se do studia evoluční psychologie. A opět to bylo téma u nás neznámé. Uvažoval o historické rekonstrukci chování člověka v dávné minulosti, o vznikání komplexních forem chování – od spolupráce ve skupině, po vytváření lidského altruismu až k charakteristice lásky. Napsal zasvěcené a zcela původní kapitoly do učebnic psychologie i psychiatrie a v poslední době se ponořil do složité problematiky výchovy dětí. Uvažuje o racionálních radách bezradným rodičům – a vlastně nám všem. A opět jako vždy – od Madlafouska člověk neodchází nepoučen. Těšíme se na novou inspiraci!

Etika vědecké práce byla mu samozřejmým požadavkem. Byl proti zjednodušování, proti předčasnému zobecňování nálezů i proti nedozrálým publikacím. Kolik jich dnes kolem sebe vidíme! Má schopnost neustále se ptát, zda nastoupená cesta je přiměřená, zbořit koncept, který není průkazný, byť i se zdá lákavý a líbivý, nebát se ukazovat na chyby a to často proti letité tradici oboru či jeho představitelů. Neumí kličkovat, ale zná různé kroky k vytčeným cílům – cestu, která může mít zákruty, ale nemůže se přizpůsobovat dobovým či ideologickým heslům.

Kdykoliv to bylo možné, vstupoval do výuky studentů – a byl od ní opakovaně odháněn. Roku 1968 vzal na sebe roli předsedy Čs. Psychologické společnosti s cílem rehabilitovat vědu, instituce i jedince a odstraňovat neodbornou či škodlivou aplikaci psychologických poznatků do praxe. To mu později nemohlo být přičteno k dobru, ale Madlafousek stál opět na svém a neustoupil.

Současná psychologie životního běhu dospívá k závěru, že ve stáří se může dostavit moudrost a nadhled experta. Jaroslav Madlafousek je toho jednoznačným dokladem.

Ad supremos annos! A poděkování, Jarko, za příklad a za mnohá poučení!

Václav Břicháček

Odborná literatura

Peter Halama, Lucia Adamovová, Mária Hatoková, Michal Stríženec:
RELIGIOZITA, SPIRITUALITA A OSOBNOST. Vybrané kapitoly z psychologie náboženstva.

(Ústav experimentálnej psychológie SAV, Bratislava, 2006, 165 s.)

Známý autor dvou slovenských monografií (Psychológia náboženstva, 1996 a Súčasná psychológia náboženstva, 2001) M. Stríženec, pojednal o základných tématech zvnitřněné versus vnější religiozity, vztahu k církvím a k náboženské praxi, postoji pokory versus dogmatickým přesvědčením, o dotaznících a škálách religiozity a spirituality.

P. Halama se věnoval podrobně osobnostním aspektům vnitřní, vnější, náhlé a postupné náboženské konverze. Podal důkladný přehled a rozbor procesu náboženské konverze.

L. Adamová analyzovala zevrubně náboženský fundamentalismus z pohledu osobnostních a kognitivních charakteristik. Kromě jiného kriticky uvedla, že škála náboženského fundamentalismu je citlivější na projevy fundamentalismu protestantského než katolického.

M. Hatoková se zabývala konceptem osobního Boha. Podle autorky individualita jednotlivce přináší velké spektrum možných konceptů a psychologie náboženství se